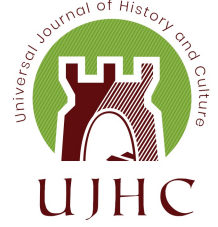

Universal Journal of History and Culture

Vol. 2, No. 1, 96-103, 2020

Book Review

ISSN: 2667-8179

Geçmiş Kullanma Kılavuzu Tarih, Bellek, Politika

Yazar: Enzo Traverso

Çeviren: Işık Ergüden

Yayın Evi: İletişim Yayınları, İstanbul 2019, 136

Salich Tzampaz

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye

scanbaz97@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8106-3606>

Received: 02 April 2020, **Accepted:** 22 April 2020, **Online:** 24 April 2020

İtalyan sosyal bilimci Enzo Traverso'nun Fransızca kaleme aldığı ve Işık Ergüden tarafından *Geçmiş Kullanma Kılavuzu Tarih, Bellek, Politika* şeklinde Türkçeye çevrilmiş *Le Passé, Modes d'emploi Histoire, Mémoire, Politique* isimli eseri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında en önemli mevzularından biri olan 'bellek' konusunu ele almaktadır. Bellek, öznel bir nitelik taşıdığı için paradigmatik dönüşüm açısından da kayda değer bir konudur. Zira İkinci Dünya Savaşı sonrası tam da Batı Metafiziği'nin kendini sorgulamaya başladığı, dolayısıyla sosyal bilimlerde de pozitivist, determinist, naturalist eğilimlerin yerini yorumsamacı, çoğulcu, göreci vb. eğilimlere bıraktığı dönemdir. Daha açık konuşmak gerekirse insanların tarihi başkaları tarafından veyahut makro bir unsur tarafından "kader" biçiminde dayatılmak yerine aktörlerin kendi belleklerine yoğunlaşmaya başlanmıştır. Yazarın da Walter Benjamin'e matuf "aktarılan deneyim (Erfahrung)" ve "yaşanılan deneyim (Erlebnis)" şeklinde yaptığı ayrım da olduğu gibi artık "yaşanılan deneyime" odaklanılmaktadır. Holokost örneğine baktığımızda, bir zamanlar kimsenin sesini çıkarmadığı, hatta meşru gerekçelerle işlenen soykırım günümüzde kınanan bir olgu haline gelmiştir. Bu konuda belleğin rolü fazlasıyla büyüktür. Örneğin, Yahudiler tarafından her sene Shoah etkinlikleri kapsamında yapılan kutlama Shoah'ı bir bellek haline getirmiştir. Aktörlerin kendi yaşantılarına odaklanmak, bu noktada tarihyazımı bakımından Batı'nın kusurlarını telafi etme iddiasını taşısa da, aynı zamanda bazı

suiistimallerin de yaşandığı görülür. Örneğin, bellek Holokost'un farkına varılması konusunda önemli bir rol oynamıştır. Fakat, bellek olgusu politik bir kıskaca takıldığı zaman bunun ilmi boyuttan uzaklaştığı da görülür. Mesela yazara göre, belleğin hatırlama özelliğinin yanı sıra unutmaya özelliği de olduğundan bu sayede sosyalizm liberalizmin karşısında politik olarak saf dışı bırakılmıştır.

Kitapta marksist bir izlenim veren yazarın diğer eserlerine bakıldığında yine unutulmuş sosyalizmin tekrar hatırlanması konusunu İletişim Yayınları'nda yayınlanmış *Solun Melankolisi Marksizm, Tarih ve Bellek* (2018) kitabında ele almaktadır. Yine de, klasik marksizmi eleştirmekten de çekinmez. Zira, Enzo Traverso'yu bu derece önemli kılan bellek çalışmaları, klasik marksizmin yok saydığı din unsurundan bağımsız düşünülemez. Klasik marksist tarihyazımı tarafından göz ardı edilmesine karşın din olgusunun Yahudilerin diasporada varlıklarını sürdürme konusundaki rolünü ve bunun yanında geleneksel marksist historiyoğrafisinin eleştirisini de Yazın Yayıncılık tarafından yayınlanmış *Marksistler ve Yahudi Sorunu* (2001) isimli eserde yapmaktadır.

Kitabın ilk bölümünde yazar, **Tarih ve Bellek Çatışıklı Bir Çift midir?** sorusuyla her ne kadar ikisi de aynı konu üzerinde duruyor olsalar da aralarında bulunan zıtlık ilişkisini gözler önüne sermektedir. Bu anlamda Paul Ricœur'den esinlenip belleğin tarihten önce geldiği, tarihin ise var olan bellek üzerine daha bilimsel bir bilgi şeklinde ortaya çıktığı söylenir. Walter Benjamin'in, Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* kitabından aktararak söylediği üzere, bellek şimdiki zamana özgü ve öznedir. Tarih bilimi, meşruiyetini vesikaların sahilliğinden aldığına göre, anlık olan ve tamamen aktörün algılarının ürünü olan bellek meşruluğunu nasıl kazanacak, aktörün yalan söyleyip söylemediği nasıl bilinecektir? Faili ön plana çıkartan sosyal bilim yaklaşımlarında da görüldüğü gibi burada hakikati nesnel anlamda ortaya çıkarma gibi bir çaba bulunmamaktadır. Bellek araştırmacısının derdi, aktörün hakikat saydığı meseleyi ortaya çıkarmaktır. Bellek hatırlama olduğu kadar unutmayı da ihtiva ettiği için bu noktada devreye inşa girer. Mesela bir Yahudi ve komünist olan bir sürgünün, 50'lerde kendini antifaşist olarak tanımlarken, 80'lerde ise kendini öncelikle Yahudi olarak tanımlaması, "Eski zamanı" (das "Gewesene"), sabit kabul etmek yerine inşa edilmiş olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Böyle bir durumda doğru-yanlış kıyaslaması da az önce özneliğin meşruiyeti konusunda dile getirdiğimiz sebeplerden ötürü anlamsız olacaktır. Bu yüzden Ricœur'ün de belirttiği gibi belleğin bir bölümü olan tarih de şimdiki zamanda yazılmıştır. Ancak tarih bir bilgi alanı olma iddiası taşıyacaksa onu reddetmeden arasına mesafe koymasına gerektiğini de ilave eder. Yine bir Auschwitz örneğine bakıldığında, tarihçiliğin –fotoğraf gibi- mühim gördüğü materyaller, bir tanığın bu materyallere bakarak söyleyeceklerinden daha fazlasını söyleyemez. Bu anlamıyla tarih tekildir. Hobsbawm'a göre de, Yahudiler örneğinde görüldüğü gibi tek bir grubu öne çıkaran bir tarih o grubun lehine olsa da iyi bir tarih olmayacaktır. Bu nedenle iki tutum arasındaki dengeyi sağlamak gerekir.

Tarih ve bellek arasındaki ayrımı değinecek olursak, öncelikle tarihselcilik alanındaki paradigmatik kopuşa bakmak gerekir. Örneğin, Troeltsch’un kaderci, çizgisel tarihselcilik anlayışına *kötü tarihselcilik*, daha tekil bir tarihselcilik anlayışına ise *iyi tarihselcilik* demesi; Ditley’in aynı ayrımı “açıklama”ya (erklaren) ve “anlama”ya (verstehen) dayanan *tarihsicilik ve tarihselcilik* şeklinde yapması; hatta Popper’in *Tarihselciliğin Sefaleti* isimli eseri, kitapta belirtilen paradigmatik kopuşu anlamamıza yardımcı olabilir. Hegel, tarihin (Geschichte) öznel olanla nesnel olanın sentezinden ibaret olduğunu söyler. Hegel, tarihli ve tarihsiz halklar şeklinde yaptığı ayırmadan yola çıkarak yalnızca devlete ve yazılı tarihe sahip halkların belleği olduğunu söylemiş ve bu şekilde Batı halklarını ayrıcalıklı kılmıştır. Avrupa-merkezci olan bu tarih anlayışının değerini yitirmesiyle öncesinde tarih belleğin üzerinde bir bilgi iken artık bu iki kavram ayrılmıştır. Bu ayrışma ilk defa Halbwachs tarafından *Kolektif Bellek* isimli eserde belleğin çoğulcu, tarihin ise pozitivist yönüne dikkat çekilerek yapılmıştır. Yosef Hayim Yerushalmi tarafından ise Yahudilere yönelik tarihyazımı eleştirisinde bu ayrışma yeniden ele alınmıştır. Yerushalmi’ye göre Yahudiler’in kimlik ve öztemsil anlamında sürekliliğini sağlayan unsur bellek iken tarihyazımı bu bellekten yoksundur. Pierre Nora ise bu ikisinin kesinlikle birbirine zıt olduğunu vurgular. Belleğin “yaşam” olduğunu, “hatırlama ve unutma diyalektiği”ni içerdiğini belirtir ve “duygulara hitap eder ve büyülüdür” der. Tarihi ise belleğin tam karşı tarafında konumlandırır. Tabii, belleğin olduğu kadar tarihin de boşlukları vardır ve Edward Said’e ithafen kimilerince “ulusal din arkeolojisi” olarak görülen Yahudilerin Arap-Filistinli üzerindeki izlerini yok etme çabasında olan İsrail arkeolojisinden söz eder. Bunun yanında tarihin de bellek üzerinde bir etkisi vardır ki, o da bilgiye dayalı paradigmalardan etkisidir. Bellekler bu anlamıyla dış etkilerden muaf değildirler.

Empati olgusu da bu anlamda önem arz eder. Örneğin, Nazi kurbanlarının tanıklıklarını dinlemek yerine nesnel bir araştırma çabasına teşebbüs etmek, kurbanları geri planda bırakacaktır. Broszat da bu sebeple kurbanların “mitsel anıları”ndan kurtulması gerektiğini savunur. W. G. Sebald’ın söylediğine göre ise bu kolektif travma üzerine kamusal tartışmaların veya edebi eserlerin yokluğu, halkın başına gelenlerin hesabını soramamasından kaynaklanır. Burada yazarın özellikle vurguladığı, tarih-bellek arasındaki mutlak ayrımın doğru olmadığıdır. Broszat’la yazışan Saul Friedländer, tarihçinin çalıştığı konu ile kendisi arasında bir ayrım olmadığını, tam tersi tarihçinin kendisini ilgilendiren bir konuyu çalıştığını söyler. Bu anlamda tarihçinin ontolojik konumunun çalışacağı konu üzerinde etkisi büyük olsa da tarihçinin bu ontolojik konumundan kaynaklanacak empatinin olumsuz sonuçlara yol açmaması için de bilinçli olması gerekir. Friedländer bu şekilde karşıtlıkları aşip bütüncül bir perspektif ortaya koymuştur. Pozitivist tutumlarına rağmen *Hitlerjugend* kuşağı olarak bilinen Alman tarihçilerin de empati besledikleri görülür. Benjamin tarihselciliği hakim devletlerin madunların sesini kısarak görünür hale gelmelerini imkansız

hale getirilmelerini *Tarih Kavramı Üzerine Tezler*'de açığa çıkarır. Bu anlamıyla belleklerin çokluğu empatiyle mümkün olmaktadır. Mussolini üzerine biyografi yazmış olan De Felice, George Le Mosse'un methederek anlattığı biçimiyle, Mussolini'yi anlamaya yönelik çalışmalar yapmış ve Mussolini'nin Hitleri örnek almasının ülkesi için bir gereklilik olduğunu, bunun yanında da Mussolini'nin birçok fedakarlıkta bulunduğunu da söylemiştir. Siegfried Krauecer ise *Tarih: Sondan Bir Önceki Şeyler*'de tarihçi için Yahudi ve sürgün metaforlarını kullanır. İlkinde, tarihçinin yolları kateden herhangi bir bellekten beslenmeyen biri olduğu; ikinci metaforda ise tarihçinin geçmiş ile yaşadığı şimdiki zaman arasında bölünmüş biri olduğu ifade edilir. Bu “yersizyurtsuz” –Simmel'in deyimiyile *yabancı*- tarihçi bir yandan misafir olduğu ülkedeki sürgün gibi geçmişi davetsiz bir biçimde kurcalar ama öbür yandan da uyum sürecini iyi geçirmesi için hem içeriden hem de dışarıdan eleştirel bir bakış açısına sahip olması lazımdır. “Hudutları geçen” (Grenzgänger) tarihçi bellekten yararlandığı gibi aynı zamanda bellekleri etkiler hatta kolektif bir belleğin oluşmasına vesile olur. Ludmila da Silva Catela Arjantin'deki askeri diktatörlük kurbanlarına ithafen yazdığı *Geçmişin Mezarında Çiçekler Açmayacak* isimli eserde ise kamusal bir tarih anlatısıyla *sözlü, politik, antropolojik, ve psikolojik* boyutlardan yararlanır. Öncelikle, kayıp veren anne-baba, çocuk ve kardeşlerle görüşmeler yapıp motivasyonlar ortaya çıkarılmış daha sonra ise örgütlenmeye başlama biçimleri teşhir edilmiştir.

Zaman ve Güç başlığı altındaki ikinci bölümde öncelikle tarihsel zaman ile bellek zamanı arasında bir ayırım yapılmış ve bu ikisinin kendilerine özgü kesişen ama çakışmayan zamansallıklara sahip olduğu belirtilmiştir. Belleğin zamansallığı tarihin *sürekliliğini* tartışma konusu yapar. Tarih ve bellek arasındaki ayrışmanın ilerlemeci (çizgisel) tarih anlayışına yönelik eleştiriyle başladığını hatırlayacak olursak, belleğin bu anlamda mevzubahis tarihe bir tepkisi oluşmaktadır. Benjamin 1830 Temmuz Devrimi'nde isyancıların, Michael Löwy ise Brezilya'nın keşfinin beş yüzüncü yıl dönümünde yerlilerin meydanlardaki saatlere ateş ettiğini gösteren fotoğrafları sunar. Bu resmen tarihe hakim olanın değişmez, statik tarih dayatmasına bir başkaldırıdır. Tarihyazımı bu anlamıyla geçmişten kopmayı gerektirir ancak bu kopma sembolik bir kırılma şeklindedir. Örneğin Hobsbawm'ın *Komünizmler Çağı* eserini Berlin Duvarı'nın yıkılışından ve komünizmin çöküşünden önce yazılamazdı. Bu yüzdendir ki, Raul Hilberg'in *Avrupa Yahudilerinin İmhası* isimli eseri de yazıldığı dönem olan 60'lar yerine 80'lerde ün kazanmıştır. Belleğe gelindiğinde ise travma tarzında önemli bir olay, baskılama evresi, anamnez (“bastırılanın geri dönüşü”) şeklinde evrelerden geçer. “Baskılama evresinde ‘bellek hakkı’ talebi, suç ortaklığı olarak yorumlayabileceğimiz sessizliğe karşı etik-politik bir isyan görünümünde olmasa da eleştirel bir renk taşır” (s. 49-50) der Traverso ve devamında belleğin farklı zamansallıklarda da mümkün olabileceğini belirtir.

Yazar, bir belleğin güçlü veya zayıf olmasını tanınırlığına bağlar ve dünyada birçok bellek tanır

olmadığı için güçlü duruma geçememiştir. Shoah anısı ise günümüzde Batı’da sivil din olarak kabul edildiğinden zayıf bir belleğin güçlü bir belleğe dönüşmesini temsil eder. Peter Novick de bu değişimi Amerika’nın Yahudiler’e karşı kayıtsız kalmasına sebep olan savaş yıllarında takındığı tutumdan başlatarak en sonunda Holokost (1978) isimli televizyon dizisinin Almanya başta olmak üzere Avrupa’da ve Amerika’da yankı bulmasına kadar götürür. Ancak bu türden bir Yahudi belleği artık Doğu belleği değil Batı belleği olmuştur. Bu şekilde, onları kutlayan Batı aslında bir nevi kendini kutluyordu. Tarih ve belleğin birbirinden kopamayacak olgular oldukları düşünüldüğünde de tarihin güçlü belleğin etkisinde yazıldığı akıllara gelmelidir.

Yargıç ile Yazar Arasında Tarihçi isimli üçüncü bölümde yaşanan dilsel dönüşümün tarihyazımı üzerine etkisi üzerinde durulmaktadır. Dilsel dönüşüm, tarihsel bilginin metinsel boyutuna odaklanırken gerçeklik-yorumlama, metin-bağlam ilişkileri arasında yeni bir diyalektik saptaması yapıyordu. Bu durum bazılarınca (Chartier) şüpheyle karşılanmış ve toplumsal dünyanın söyleme indirgenmesini tehlikeli bulmuştu. Radikal yandaşları ise sırf metni kabul ederek tarihsel metnin de sürekli yeniden icat edildiğini savunmuşlardı. Ancak tarihçinin kanıt sunmaktan da geri kalamayacağını vurgulayarak Barthes’ın “Olgunun ancak dilsel bir karşılığı vardır” (s. 74) sözünü reddetmektedir. Aynı şekilde Hayden White’ın radikal görececiliğini de benzer sebeplerden dolayı reddeder. Bunun için her ikisini de uzlaştırmaya çalışan Michel de Certeau’nun izinden gider. Öte yandan “Shoah”ın yönetmeni olan Claude Lanzmann’ın arşivlenmiş gerçekliğin karşısında bellek anlatısını konumlandırmasının Hayden White’ın görüşleriyle çeliştiğinden söz eder. Çünkü en sonunda filmde tanıkları kendi deyimiyle “anıt”a dönüştürmüş yani gerçek hayata ikame etmiştir.

Devamında hakikat ve adalet alt başlığı kapsamında tarihin işlenen suçlarla bağlantılı olarak çalışılıp bu anlamda bir adaleti sağlama amacının peşine düşülmesinden bahsedilir. Bu konuda, Daniel J. Goldhagen ve Stéphane Courtois’ı örnek olarak sunar. Goldhagen, “Modern Almanya’nın tarihini, bir infazcılar topluluğunun oluşum süreci olarak yorumlar”, Courtois ise, “Tarihçi şapkasını çıkarıp savcı cübbesini giyen ... komünizm tarihini bir suç teşebbüsüne indirger ve bu suç karşısında da yeni bir Nuremberg duruşması görülmesi gerektiğini ileri sürer” (s. 83). Bunun yanında dünya tarihinde çeşitli duruşmalarda tarihçilerin de tanık olarak yer aldığını ve diğer tanıklar gibi gerçeği söyleyeceklerine dair ant içtikler vakidir. Peki bu ne kadar doğrudur? Bu görüşün karşısında duran Marc Bloch, “Bilgin, gözlemlediğinde ve açıkladığında görevini tamamlamıştır. Sonrasında, hüküm vermek ise yargıcın işidir” (s. 85) şeklinde başladığı ifadelerinde tarihçinin yargıç rolünden uzak durması gerektiğine vurgu yapar ama buna rağmen değerlerden bağımsız bir tarihin olmayacağını kabul edeceksek geçmişe dair bir yargıda bulunduğunu da kabul etmek gerektiğini söyler. Carlo Ginzburg ise daha net bir şekilde tarihçinin yargılamak gibi bir

amacının olamayacağını, tarihsel hakikatin geçici olduğundan dolayı normatif olamayacağını ifade eder ve resmi hakikate sahip olabilecek olan tarihçilerin varlığı ise yalnızca ideolog veya propagandacı düzeyine indirgendikleri totaliter rejimlerde mümkündür der. Ancak tarihçi ile yargıç arasında bir benzerliğe değinerek ikisinin de merkezinde hakikat ve kanıt olduğunu belirtir ama her ikisi de bunları farklı amaçlar için kullanır. Öyle ki, adaletin amacı tarihinkinden farklı olarak normatif ve kesindir.

Geçmişin Politik Kullanımları başlığı altındaki dördüncü bölümde ise Holokost'un ellinci yıl kutlamaları ile Shoah kutlamaları arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Ellinci yıl kutlamaları basitçe unutulma endişesinin sonucu olarak Shoah'ın ise politik bir araca dönüştüğü görülmektedir. Artık unutulma endişesi diye bir şey yerine Shoah'ın kötüye kullanılmasından endişe edilmesi gerektiği vurgulanır. Çünkü Shoah öyle bir şeye dönüşmüştür ki, Nazizmin bu derece eleştirilmesi aslında liberal Batı'nın göklere çıkarılması anlamına gelmekteydi. Holokost belli bir süre sonra eleştirilmeye başlandığında bunu Hobbes'un izinden giden Weber ve Elias, Bauman ve Agamben gibi şahsiyetlerin modernite eleştirileri de izler. Bununla birlikte, Auschwitz'in yanında Buchewald kampı belleği de Fransa'da Cezayir savaşına karşı bir dayanak olmuştur. Holokost belleği zihinlerde öyle bir imaj kazanmıştır ki, Ruanda soykırımının da, "tropikal Nazizm" -her ne kadar Yahudiler'le Tutsiler'i karşılaştırmak doğru olmasa da, kabile çatışması şeklindeki ifadenin terk edilmesi adına önemlidir- şeklinde tanımlamasına sebep olmuştur.

Shoah belleğinin bu yönü bir yana, bir de komünizm belleğinin silinmesine dair politik çabalara rastlamak da mümkündür. Günümüzde devrim denince akıllara terör geldiği için kimse komünizm kavramını ağzına almak istemez. Öyle ki, dünyadaki en radikal hareketlerden biri olan Meksika'daki Zapatistalar bile komünist olduklarını itiraf edemeyip haysiyet ve adaletten bahsederler. Bu hiç şüphesiz, liberalizmin muzaffer kılınmasının ve bu zaferi sürdürmesinin bir yoluydu. Bu şekilde çoğu zaman sömürgecilik karşıtı tutumuyla da ön plana çıkan komünizm iyice bastırılmış oldu.

Beşinci bölümde **Alman Tarihçilerin İkilemlerinden** bahsedilmektedir. İlk olarak, Alman tarih-yazımında faşizmin yok oluşuyla ilgili meşhur "tarihçiler tartışması" ndaki (Historikersreit) beş temel tartışmadan bahsedilir. İlk tartışmada, Habermas'ın da karşı çıktığı Ernst Nolte, Yahudi soykırımını Bolşeviklerin sürdürdüğü bir sınıf soykırımının kopyası olarak görür. İkinci tartışmada, Martin Broszat ile Saul Friedländer arasındaki yazışmada, bir diyalog durumunun imkanı zorlanmış ve Nazizmin tarihselleştirilmesi durumu üzerinde durulmuştur. Üçüncü tartışmada, Daniel Goldhagen Almanların bireysel anlamda bu soykırımda bir suçunun olmadığı tezini reddedip bunun ulusal bir proje olduğunu savunmuştur. Dördüncü tartışmada, hocaları Werner Conze ve Theodor Schieder olan birçok ismin Nazi rejimiyle uzlaşma konusundaki görüşleri ciddi eleştirilere tabi tutulmuştur. Beşinci tartışmada da, ordunun

Nazi suçlarına müdahil olmayıp failin SS'ler ve Gestapo olduğu şeklindeki inanış yerle bir edilmiştir. Nitekim Hamburg sergisindeki birçok materyal ordunun soykırımdaki rolünü çok iyi gözler önüne seriliyordu. Bu tartışmalara ek olarak birkaç tartışmadan daha kısaca bahsetmek gerekirse bu da Alman rejiminin totaliter olduğu yönündeki ispat çalışmalarıdır. Bu çalışmalara göre rejim totaliter olduğu için faşist olamayacaktı.

Devamında, çevirmenin ifadesiyle “kavram defetmenin” (s. 112) sebebi olarak dört faktör sıralanmaktadır. İlki, seçkinlerin (veya kapitalistlerin) Nazi'yi desteklemeleriyle ilgilidir. İkinci olarak, nasyonal sosyalizm açık bir şekilde antisemitist iken İtalyan faşizminin böyle bir derdi yoktur. Özellikle İtalyan faşizminin solcu unsurları ve milliyetçilik anlayışında biyolojik unsurlardan ziyade manevî unsurlara atıfta bulunması onu nasyonal sosyalizmden ayırır. Üçüncü bir faktör, bilim ve ideoloji arasındaki sınırların çok ince olduğu bir dönemde faşizm kavramının Doğu Alman tarih okulu açısından bir dogma olduğu, birleşmeden sonra ise bu okulla birlikte kavramın da ortadan kalktığıdır. Bu durumu müteakip antifaşizm kavramı direniş tutumundan ziyade yine bir ideoloji biçiminde ortaya çıktı. Bu süreçte gündelik hayat incelemelerinin değerini yitirmesiyle direniş de öyle bir önem kaybetti ki, antifaşizm yalnızca Doğu Alman tarih okulunda karşılık bulabiliyordu. İtalyan tarihyazımına bakıldığında ise, İtalya'da antifaşist paradigmlar tartışılmaya başlanır ama bunun yanında politik bir durumu da eklemek gerekir ki, o da 1960-70'lerin Batı Almanyası'nda faşizmin geçmişten ziyade şimdiki zamana atıfta bulunmasıdır. Adorno'nun da dediği gibi “demokraside faşizmin kalıntılarının temsil ettiği tehlike, faşizmin yeniden nüksetmesinden daha büyük bir tehdit oluştuyordu” (s. 115). Nitekim Almanya'da da aynı durum söz konusuydu. Son olarak ise Auschwitz belleğinden mülhem tarihsel bir bilincin ortaya çıkmasıdır. Bundan sonra ise faşizmin yerini alabilecek muhtemel totalitarizm kavramının bazı şeyleri açıklama konusunda daha mı uygun olduğu yönünde bir tartışma başlar; fakat yazara göre totalitarizmden bahsedilecekse illa faşizmi reddetmeye gerek yoktur. Yazar son olarak, “faşizmin göz ardı edilmesi iki eğilimin birleşmesine bağlıdır: bir yandan, antitotaliter ve ‘anti-antifaşist’ liberal konsensüs; diğer yandan, Shoah belleği üzerinde ve onun tekilliğinin tanınması üzerinde temellenen tarihsel bir bilincin ortaya çıkışı” (s. 118) diyerek durumu özetler.

Revizyon ve Revizyonizm başlığı altındaki son bölümde ilk olarak revizyonizm kavramının dönüşümlerinden bahsedilir. Revizyonizm kavramına bakıldığında 20. yy boyunca farklı dönüşümler geçirdiği görülür. İlk başta gaz odalarını ve Avrupa Yahudileri'ni inkar eden, Pierre Vidal-Naquet'in “bellek katilleri” (s. 122) dediği ve amacına ulaşamayan uluslararası kesim tarafından bu kavramın benimsendiği görülür. Bu mesele dışında revizyonizmin tarihi marksist bir tartışma, komünist dünya içinde bir bölünme ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir dizi tarihyazımı tartışması şeklinde üç kategoride düşünülebilir. İlk olarak Bernstein tartışması olarak bilinen meselede Marx'ın ileride sınıfların kutuplaşacağını, bu yüzden de kendi görüşlerini

revize etmeleri gerektiğini belirttiği vurgulanmaktadır. Bölünme anlamındaki sürece baktığımızda ise revizyonizmin adeta ihanetle eşdeğer imaj kazandığı görülmektedir. Son kullanıma bakıldığında ise, “Bir dönemin ya da bir olayın yorumunu yenilemeyi, egemen bakış açısını tartışma konusu etmeyi hedefleyen birçok yaklaşım ‘revizyon’ olarak nitelenmiştir” (s. 124). İsraili “yeni tarihçiler”inkine bakıldığında ise bir “özsavunma” ve “etnik temizlik savaşı” (s. 126) şeklinde karşımıza çıkıp, İsrail devletinin ayakta kalma ve Filistinlileri sürme çabasını ifşa eder.

Traverso son olarak tarihyazımının yöntemlerinin revizyonu anlamında, revizyonist tarihçileri eleştirir. Ona göre bu tarihçiler daha önce girilmemiş arşivlere girdikleri için veyahut çalışmalarını yeni belgelere dayandırdıkları için değil, Habermas’ın “tarihin kamusal kullanımı” (s. 130) ifadesiyle demek istediği üzere tarihi ideolojik amaçlar için kullandıkları için eleştirilmektedirler. Bu durumun hülasası olarak denilebilir ki: “Revizyonizm, entelektüellerin siyasi tercihlerinin ideolojik ve partizan saflaşmayla ifade bulduğu bir yüzyılın mirasıdır” (s. 132-133).

Sonuç olarak, Traverso’nun bu eseri bellek olgusunun sosyal bilimlerdeki önemini kavranmasında büyük katkısı olmuştur. Sosyal bilimlerin insanı çalışması gerektiğine inananlar adına bellek çalışmaları önemli bir yol çizer. Öyle ki, insanın insanı çalışması, çalışılan nesnenin çoğu zaman özne durumuna geçmesi, dahası araştırmacıyı belirlemeye başlaması anlamına gelir. Bu da, araştırmacının çoğu zaman kendisinin de parçası olduğu bir sorunu çalışması, çalışmasa da çalıştığı meseleye kendisini ilgilendiren sorunlar çerçevesinden bakması anlamına gelir. Ancak, sosyal bilimcinin böyle bir yol izlemesi önemli olduğu kadar tehlikelidir de, çünkü çoğu zaman metinde de görüldüğü gibi bu yaklaşım politik kullanımlara dönüşebilir ama böyle bir durumda da sosyal bilimcinin odağı insan değil siyaset olmuş olur; yani çalışma konusu insan olmaktan çıkmış olur. Bu yüzden, insanı çalışan sosyal bilimcinin bu hataya düşmemek için kendisinin bir bilimci olduğunu asla unutmaması gerekir. Kitap bütün bunların önemini vurgularken, post-kolonyal bir yaklaşımı da bellek çalışmalarına davet eder. Yazma üslubu konusunda, yazarın yalın bir dil kullandığı söylenebilir; ancak yazdıklarından her ne kadar nereye vardığı belli olsa da sonuç bölümünün olmayışı esere aniden yarıda kesilmiş izlenimi vermektedir. Çevirmenin performansı konusunda ise bazı ifadelerin çevrilirken, Hasan Ali Yücel’in deyiimiyle daha çok “Türkçe söylenebileceğini” naçizane tavsiye ederken, emeğinin büyük olduğunu dile getirmek isterim. Kitap her şeyden öte, bellek çalışmalarının diğer birçok alana kıyasla eksik olduğu literatürde, bu tür çalışmalara önyak olacak önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır.